

УДК 364.78:005.56:344:53.4

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.9>

Людмила ПЕТРИШИН

доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46000

ORCID: 0000-0002-4506-1523

Світлана КАЛАУР

доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46000

ORCID: 0000-0001-8099-9392

Бібліографічний опис статті: Петришин, Л., Калаур, С. (2024). Узмістовлення педагогічної толерантності в процесі мотиваційного консультування. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 61–68, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.9>

УЗМІСТОВЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ МОТИВАЦІЙНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ

Зміни в освітній та суспільній парадигмі передбачають визначення узмістовленості та системності основних процесів навчально-виховної, соціальної та педагогічної діяльності. У статті розглянуто питання про актуальність проблеми педагогічної толерантності та системи ціннісних орієнтацій особистості в процесі мотиваційного консультування. Висвітлено категорію «педагогічна толерантність» як багатогранну якість, що формується в процесі навчання та самоосвіти, яка передбачає: повагу до різноманіття знань, поглядів та цінностей інших людей; розвинені комунікативні навички ефективно взаємодіяти і спілкуватися з різними людьми; емоційну готовність до конструктивного діалогу; компромісність, як готовність йти на поступки для досягнення взаєморозуміння; самокритичність та здатність до самоаналізу і самовдосконалення. Зазначено, що педагогічна толерантність регламентується дотриманням у процесі педагогічної та соціально-педагогічної діяльності основних її принципів, що в свою чергу допомагають формувати толерантну атмосферу і в процесі мотиваційного консультування. Визначено основні принципи мотиваційного консультування. Виокремлено, змістові складові педагогічної толерантності: когнітивну, афективну, комунікативну, вольову. У статті також констатовано, що толерантне педагогічне спілкування є фундаментом успішного мотиваційного консультування. Конкретизовано, елементи толерантного педагогічного спілкування та прийоми і методи які необхідно використовувати в процесі мотиваційного консультування. Підкреслюється, що розуміння механізмів толерантності дозволить фахівцям створювати більш ефективні програми мотиваційного консультування в складних умовах суспільних змін. Констатовано, що педагогічна толерантність є критично важливою для процесуального успіху мотиваційного консультування, оскільки вона створює середовище, в якому особистість зможе творити, розвиватися та удосконалюватись, досягаючи своїх цілей.

Ключові слова: педагогічна толерантність, мотиваційне консультування, принципи педагогічної толерантності, принципи мотиваційного консультування, толерантне педагогічне спілкування.

Ljudmila PETRYSHYN

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2 M. Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 46000

ORCID: 0000-0002-4506-1523

Svitlana KALAUUR

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2 M. Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 46000

ORCID: 0000-0001-8099-9392

To cite this article: Petryshyn, L., Kalaur, S. (2024). Uzmistovlennia pedahohichnoi tolerantnosti v protsesi motyvatsiinoho konsultuvannia [Meaning pedagogical tolerance in the process of motivational counseling]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 61–68, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.5.9>

MEANING PEDAGOGICAL TOLERANCE IN THE PROCESS OF MOTIVATIONAL COUNSELING

Changes in the educational and social paradigm involve determining the consistency and systematic nature of the main processes of educational, social and pedagogical activities. The article deals with the issue of relevance of the problem of pedagogical tolerance and the system of value orientations of the individual in the process of motivational counseling. The article highlights the category of "pedagogical tolerance" as a multifaceted quality that is formed in the process of learning and self-education and that includes: respect for the diversity of other people's knowledge, views, and values; developed communication skills to interact and communicate effectively with different people; emotional readiness for constructive dialogue; compromise as a willingness to make concessions to achieve mutual understanding; self-criticism and the ability for self-analysis and self-improvement. It is noted that pedagogical tolerance is regulated by observance of its basic principles in the process of pedagogical and socio pedagogical activities, which in turn contribute to formation of tolerant atmosphere in the process of motivational counseling. The basic principles of motivational counseling are defined. The content components of pedagogical tolerance are emphasized: cognitive, affective, communicative, volitional. The article also states that tolerant educational communication is the foundation of successful motivational counseling. The elements of tolerant pedagogical communication, techniques and methods that should be used in the process of motivational counseling are specified. It is emphasized that understanding the mechanisms of tolerance will allow specialists to create more effective motivational counseling programs in difficult conditions of social change. It is stated that pedagogical tolerance is crucial for the success of the motivational counseling process, as it creates an environment in which a person can create, develop and improve, and achieve his goals.

Key words: pedagogical tolerance, motivational counseling, principles of pedagogical tolerance, principles of motivational counseling, tolerant pedagogical communication.

Актуальність проблеми. У сучасній освітній парадигмі, яка відповідає на глобальні виклики, включаючи війну, та пропонує нові підходи до освітньо-виховної діяльності, базуючись на фундаментальних цінностях, що адаптуються до сучасних реалій та будуються на основі нових ціннісних засад – педагогічна толерантність набуває все більшої важливості. Вона є не просто бажаною рисою педагога, а необхідною умовою для створення інклюзивного, поважливого та ефективного навчально-виховного середовища, успішної соціально-педагогічної діяльності в складних умовах консультативної допомоги.

Актуальність проблеми педагогічної толерантності та системи ціннісних орієнтацій особистості в процесі мотиваційного консультування є надзвичайно актуальною у сучасному світі, що характеризується різноманітністю культур, поглядів та цінностей. Важливість проблеми полягає у: зростанні міграційних процесів та глобалізації, що призводить до більшої культурної різноманітності в суспільстві та вимагає від фахівців у галузі консультування більшої толерантності та розуміння різних культурних контекстів, розуміння ціннісних орієнтацій кожної особистості; складних соціальних змінах, таких як розвиток технологій,

економічні кризи та політичні потрясіння, воєнні дії, які можуть призводити до дезорієнтації та кризи цінностей у людей, що потребує професійної допомоги; наявності різного соціального статусу, освітнього рівня, релігійних переконань та сексуальної орієнтації; збільшенні складних соціальних проблемам, таких як насильство, дискримінація, залежності, що вимагають від фахівців не тільки професійних знань, але й високого рівня емпатії та толерантності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових досліджень питання толерантності у професійній діяльності завжди було актуальним. Від класичних концепцій «педагогіки співробітництва», «педагогіки успіху» та інших, розроблених такими видатними педагогами, як Ш. Амонашвілі, І. Волков, О. Газман та іншими, до сучасних досліджень що продовжують розвиватися. Сьогодні вчені, зокрема Ю. Тодоровцева, О. Клепцова та О. Савченко, досліджують конкретні прояви толерантності в педагогічній взаємодії, адаптуючи їх до сучасних освітніх реалій. Слід звернути увагу, що питання педагогічної толерантності є предметом дослідження багатьох науковців, серед яких Т. Гончарук, Г. Дмитрієва, І. Єрмакова та інші. Вони розглядають толерантність як фундамен-

тальну якість фахівця, необхідну для успішної взаємодії в процесі професійної діяльності. Дослідження в цій галузі охоплюють широкий спектр аспектів, від ціннісних основ до конкретних проявів толерантності в педагогічній та соціально-педагогічній практиці.

Як зазначають такі дослідники, як Т. Гончарук та О. Асмолов, толерантність передбачає встановлення партнерських відносин з усіма учасниками освітнього процесу, здатність до емпатії та відкритого діалогу. Ця якість є невід'ємною частиною професійної компетентності сучасного педагога та соціального педагога, так як вона дозволяє створити атмосферу довіри, взаєморозуміння та поваги, що є необхідною умовою для ефективного взаємодії, саме на ці аспекти акцентовано увагу в дослідженнях таких вчених, як В. Кукушин, О. Сухомлинська, педагогічна толерантність позитивно впливає на систему ціннісних орієнтацій особистості, активізацію мотивації, академічну успішність та соціальну адаптацію особистості.

Зауважимо, що дослідження толерантності в педагогіці мають різноплановий характер. Одні вчені, як-от І. Бех, О. Грива, О. Сухомлинська, вивчали толерантність через призму полікультурної освіти, інші, такі як Т. Атрощенко, О. Губенко, І. Палько – в контексті міжнародного спілкування, а треті, наприклад, О. Безкоровайна, М. Кабатченко, О. Копіца – у контексті педагогіки миру.

Мета дослідження – аналіз теоретичних основ поняття «педагогічна толерантність» та його складників, визначення ролі педагогічної толерантності в процесі мотиваційного консультування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умістовленні категорії «педагогічна толерантність» у процесі мотиваційного консультування слід враховувати філософські концепції феномену «толерантності», що розглядаються як: форма поваги до інших (М. Бердяєв, Р. Валітова, А. Камю, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс та ін.); комплексна характеристика психіки людини, що характеризує менталітет (П. Кінг, В. Тишков, М. Вальцер та ін.); соціальні явища (В. Соловйов, Х. Плєснер та ін.).

Умістовлення педагогічної толерантності за Т. Білоус полягає у тому що науковиця розглядає дану категорію як багатогранну якість, що

формується в процесі навчання і самоосвіти, яка передбачає: повагу до різноманіття знань, поглядів та цінностей інших людей; розвинені комунікативні навички ефективно взаємодіяти і спілкуватися з різними людьми; етичну свідомість та оволодіння етичними принципами і методами спілкування; емоційну готовність до конструктивного діалогу; компромісність, як готовність йти на поступки для досягнення взаєморозуміння; самокритичність та здатність до самоаналізу і самовдосконалення (Білоус, 2004).

О. Грива пропонує нам досить всебічне розуміння толерантності, у якому вона акцентує увагу на таких ключових моментах: повазі та визнанні рівності, як фундаментальному принципі толерантності, який передбачає, що кожна людина, незалежно від своїх особливостей, має однакові права та гідність; відмові від панування та насильства, що передбачає мирне співіснування різних груп людей; визнанні багатомірності та різноманітності культур, звичаїв, вірувань; позитивній цінності унікальності кожної особистості та її індивідуальності (Грива, 2005). Погляд О. Гриви на толерантність є актуальним і важливим для сучасного освітнього процесу. Він допомагає нам зрозуміти, що толерантність – це не просто терпимість, а активна позиція, яка передбачає повагу до індивідуальності, визнання різноманіття і прагнення до взаєморозуміння.

О. Савченко розглядає педагогічну толерантність як складну соціальну категорію, що включає в себе як внутрішні установки (мотивацію, цінності), так і конкретні навички (комунікацію, розуміння людей). У його розумінні педагогічна толерантність проявляється в установці на прийняття іншої людини такою, яка вона є, і в прагненні до відкритого діалогу та емпатійного розуміння (Савченко, 2019).

У свою чергу зауважимо, що педагогічна толерантність є різновидом загальної толерантності, адже має свої специфічні особливості у сфері освіти які визначаються: специфікою об'єкта взаємодії; метою педагогічної діяльності, у цьому контексті толерантність стає не просто бажаною якістю, а необхідною умовою для досягнення мети; соціальною відповідальністю, що сприяє формуванню толерантного суспільства. При цьому ключовими відмінностями педагогічної толерантності від загальної

є: системність, професіоналізм, спрямованість на розвиток інших, що вимагає глибокого розуміння психології, педагогіки та соціології (Савченко, 2019).

Важливість педагогічної толерантності регламентується дотриманням у процесі педагогічної та соціально-педагогічної діяльності основних її принципів, що в свою чергу допомагають формувати толерантну атмосферу і в процесі мотиваційного консультування, адже мотиваційне консультування – це керований, клієнтоцентрований стиль допомоги, спрямований на підвищення внутрішньої мотивації клієнта до позитивних змін (рис. 1).

Розуміння педагогічної толерантності як складної соціальної категорії надає нам можливість розглядати її змістову необхідність у процесі мотиваційного консультування, де фахівець повинен підтримувати особистість у формуванні власних рішень і самостійності, з повагою до його цінностей та життєвих орієнтирів моделюючи при цьому толерантну поведінку в соціумі. Цей підхід базується на емпатії, відкритому діалозі та прийнятті, де фахівець виступає як ненав'язливий партнер консультант, що підтримує особистість у наявності ресурсів і мотивації для досягнення поставлених цілей.

Педагогічна толерантність у процесі мотиваційного консультування реалізується через прийняття цільової позиції іншої людини і вимагає:

- емоційної стійкості – здатності розуміти і сприймати емоційні реакції особистості, залишаючись при цьому врівноваженим і неупередженим;
- пошани до індивідуальності особистості – визнання унікальності її досвіду, поглядів і життєвих орієнтирів, без спроб змінити їх відповідно до власних уявлень;
- гнучкості у підходах – можливість адаптувати свої методи та інструменти до потреб особистості, а не нав'язувати шаблонні рішення;
- відмови від оцінювання – здатності уникати суджень щодо вибору чи життєвих поглядів особистості, навіть якщо вони не збігаються з поглядами фахівця що консультує;
- об'єктивності в сприйнятті – умінні оцінювати травму особистості з нейтральної позиції, приймаючи рішення, що відповідають її інтересам;
- підтримки свободи вибору особистості – забезпеченні права на самостійні рішення, надання необхідних знань і підтримку їх усвідомленого вибору (Miller, 2011).

Педагогічна толерантність як якість фахівця сприяє створенню довірливих відносин, яка

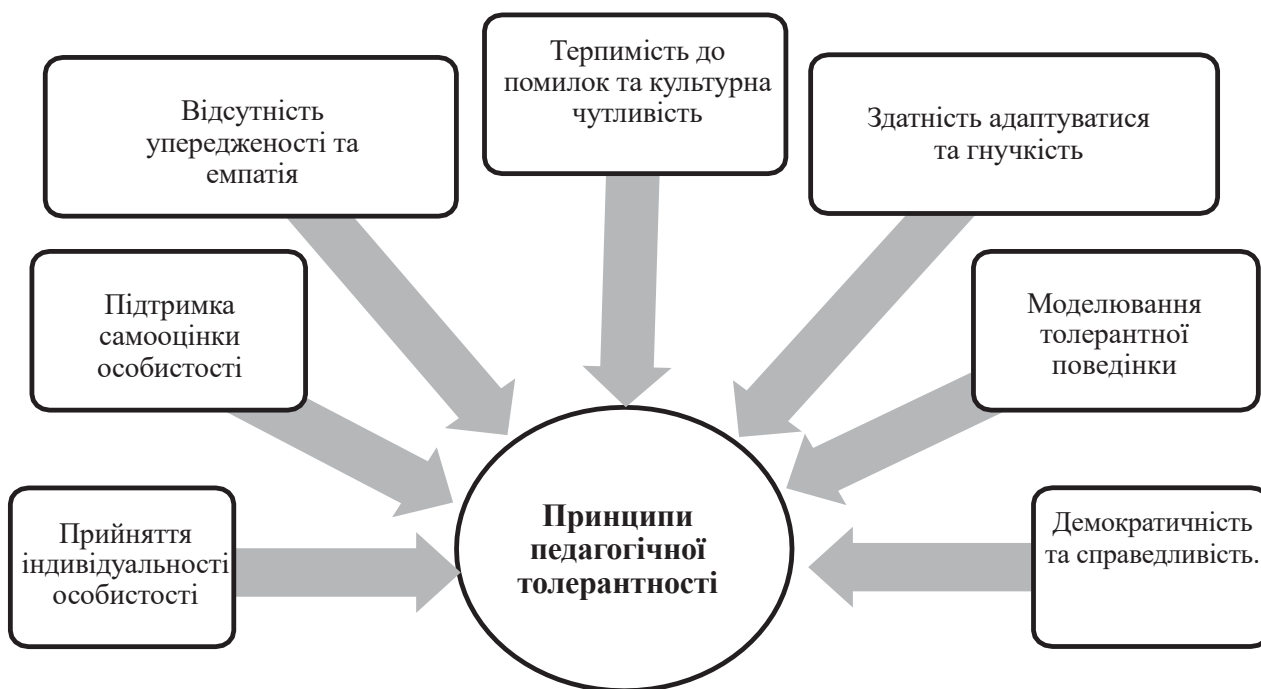

Рис. 1. Принципи педагогічної толерантності

дозволяє особистості відчути прийняття і безпеку, націлює на саморозвиток та досягнення позитивних змін у житті.

У свою чергу, принципи якими керується процес мотиваційного консультування працюють в унісон із принципами педагогічної толерантності проанонсованими вище. Саме тому до основних принципів мотиваційного консультування належать:

- висловлення емпатії – підтримка через уважне, безоцінне слухання, що говорить про його внутрішнє переживання;
- розвиток розбіжностей – створення умов для усвідомлення особистістю різниці між її поточною поведінкою та бажаними змінами, що сприяє формуванню активної мотивації;
- уникання протиборств – прийняття позиції особистості без спонукання до конфліктів чи конфронтації, щоб уникнути захисної реакції;
- підтримка здатності до змін – підкреслення сильної сторінки особистості та її здатності досягти поставлених цілей.

Сутнісна роль педагогічної толерантності у процесі мотиваційного консультування полягає в: створенні безпечного середовища для відкритого діалогу; визнанні різноманітності

культур, традицій та особистісних особливостей, що можуть вплинути на особистісну мотивацію; підтримці самовираження особистості та створенні умов для вільного висловлення своїх думок, почуттів та переживань; зменшенні стресу і тривожності особистості; створенні мотивації до змін та розвитку критичного мислення, що дозволяє особистості переглядати свої переконання та стереотипи, а також вивчати нові підходи до вирішення проблеми; вихованні соціальних навичок та веденні конструктивного діалогу (Гайдамащук, 2015). Загалом, педагогічна толерантність є критично важливою для успіху процесу мотиваційного консультування, оскільки вона створює середовище, в якому особистість зможе розкриватися, розвиватися і удосконалюватись, досягаючи своїх цілей.

Аналіз наукових підходів до категорії «педагогічна толерантність» дозволив виокремити змістові складові педагогічної толерантності, які необхідно враховувати у процесі педагогічної діяльності та зокрема мотиваційного консультування (табл. 1).

Важливо розуміти, що педагогічна толерантність – це не одноразовий акт, а постійний процес самовдосконалення (Волошина, 2016). Вона вимагає від фахівця постійної роботи над

Таблиця 1

Складові педагогічної толерантності

Складник	Чинники	Узмістовлення
Когнітивна складова	– знання; – свідомість; – критичне мислення.	– глибоке розуміння культурного різноманіття, історії, релігій та соціальних проблем; – усвідомлення власних упереджень та стереотипів, а також їхній вплив на міжособистісну взаємодію; – здатність аналізувати інформацію, відрізняти факти від вигадок та оцінювати різні точки зору.
Афективна складова	– емпатія; – доброзичливість; – повага.	– здатність розуміти і співпереживати почуттям інших людей; – прихильне ставлення до інших людей, бажання допомогти і підтримати; – беззаперечне визнання гідності кожної особистості, незалежно від її відмінностей.
Кондуктивна складова	– комунікативні навички, толерантне педагогічне спілкування; – навички вирішення конфліктів; – гнучкість.	– вміння ефективно та педагогічно толерантно спілкуватися з людьми різного віку, культурного походження та соціального статусу; – здатність конструктивно вирішувати конфлікти, знаходячи компроміси; – готовність змінювати свої погляди та підходи в залежності від ситуації.
Вольова складова	– стійкість; – терпіння; – витримка.	– здатність відстоювати свої принципи, незважаючи на тиск з боку оточення; – здатність витримувати труднощі та зберігати спокій у складних ситуаціях; – здатність контролювати свої емоції і не піддаватися провокаціям.

Джерело: власна розробка авторів

собою, готовності до змін та відкритості новому досвіду, а також володінню толерантним педагогічним спілкуванням, яке у свою чергу відіграє визначальну роль у процесі мотиваційного консультування, оскільки воно створює безпечний і довірливий простір, сприяючи саморозкриттю особистості та активному залученню до процесу навчально-виховної діяльності та життєстійкості.

Вагому роль у процесі мотиваційного консультування відіграє також і толерантне спілкування, основні аспекти якого полягають у: створенні довірливої атмосфери, підтримці самооцінки, розвитку відповідальності, формуванні позитивного ставлення до навчально-виховної діяльності, стимулювання життєстійкості. Це, в свою чергу, дозволяє фахівцю краще зрозуміти причини зниження мотивації та підібрати індивідуальні стратегії для її підвищення; акцентувати увагу на сильних сторонах особистості, її досягненнях та потенціалі; приймати активну участь у процесі постановки цілей та їх плануванні; формувати позитивне ставлення до навчально-виховної діяльності та життєдіяльності, яке є одним з найважливіших факторів життєстійкості. Ключові елементи толерантного педагогічного спілкування в процесі мотиваційного консультування об'єднані взаємозалежним поступальним зв'язком, а це означає, що кожен з елементів впливає на інші і всі вони розвиваються одночасно (рис. 2).

Зауважимо, що толерантне педагогічне спілкування є фундаментом успішного мотиваційного консультування. Воно створює безпечний простір, де особистість почувається почутою і зрозумілою, що в свою чергу, стимулює її до саморозвитку та досягнення поставлених цілей. Ось деякі конкретні прийоми та методи, які можна використовувати в процесі мотиваційного консультування (рис. 3):

Застосування цих прийомів та методів дозволить створити атмосферу довіри та взаєморозуміння, що є ключовими факторами успішного мотиваційного консультування. Толерантне педагогічне спілкування є невід'ємною частиною ефективного мотиваційного консультування, як складна і багатогранна концепція, яка потребує подальшого дослідження та розвитку. Розуміння механізмів толерантності дозволить фахівцям створювати більш ефективні програми мотиваційного консультування в складних умовах суспільних змін.

Рис. 2. Елементи толерантного педагогічного спілкування в процесі мотиваційного консультування

Висновки та перспективи подальших досліджень. Педагогічна толерантність є важливим компонентом сучасної освіти. Вона сприяє створенню навчально-виховного, поважливого і ефективного консультативного середовища, що сприяє розвитку особистості. Толерантне педагогічне спілкування є потужним інструментом у руках фахівця, який дозволяє йому ефективно працювати з особистістю, підвищуючи їхню мотивацію і допомагаючи їй досягти успіху, створити атмосферу довіри, підтримки і взаєморозуміння, що є ключем до успішного мотиваційного консультування. Узмістовлення педагогічної толерантності проявляється в процесі мотиваційного консультування у: безумовному позитивному прийнятті фахівцем особистості, активному слуханні, емпатійності, відмові від стереотипів, конструктивній критиці, – саме тому педагогічна толерантність є одним з найважливіших інструментів у процесі мотиваційного консультування. Вона допомагає створити довірливі відносини, сприяє його саморозвитку та досягненню поставлених цілей. Перспективами подальших досліджень можна вважати аналіз чинників прояву педагогічної толерантності в процесі мотиваційного консультування та вивчення впливу педагогічної толерантності на результати консультування.

Рис. 3. Прийоми та методи толерантного педагогічного спілкування в процесі мотиваційного консультування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоус Т. Виховання толерантності в студентів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі вивчення іноземної мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2004. 20 с.
2. Грива О. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища. Київ: ПАРАПАН, 2005. 227 с.
3. Гайдамащук М. Толерантність як основа формування цивілізованих стосунків. *Учитель початкової школи*. 2015. № 12. С. 53–55.
4. Волошина О. Проблема формування толерантності в сучасних педагогічних дослідженнях. *Рідна школа*. 2016. № 3. С. 4–6.
5. Матієнко О. Виховання толерантності починається з учителя. *Учитель початкової школи*. 2017. № 6. С. 27–31.
6. Савченко О. Вчимося толерантності. *Учитель початкової школи*. 2019. № 9. С. 4–8.
7. Чернуха Н. Підготовка педагогів у сучасних соціокультурних умовах: виховання толерантності. *Управління освітою*. 2018. № 1. С. 7–8.
8. Miller W.R. Motivational interviewing: preparing people for change / William R. Miller, Stephen Rollnick. 2nd ed. The Guilford Press, 2011. 241 p.

REFERENCES:

1. Bilous, T. (2004). Vychovannia tolerantnosti v studentiv vyshchychkh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy [Teaching tolerance to students of higher pedagogical institutions in the process of learning a foreign language] avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.07 «Teoriia i metodyka vychovannia». Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
2. Hryva, O. (2005). Sotsialno-pedahohichni osnovy formuvannia tolerantnosti u ditei i molodi v umovakh polikulturnoho sere dovyshecha [The social and pedagogical foundations of the formation of tolerance in children and young people in a multicultural environment]. Kyiv: PARAPAN. 227 s. [in Ukrainian].
3. Haidamashchuk, M. (2015). Tolerantnist yak osnova formuvannia tsyvilizovanykh stosunkiv [Tolerance as the basis for the formation of civilized relationships]. *Uchytel pochatkovoi shkoly*, no. 12, pp. 53–55 [in Ukrainian].
4. Voloshyna, O. (2016). Problema formuvannia tolerantnosti v suchasnykh pedahohichnykh doslidzhenniakh [The problem of forming tolerance in modern pedagogical research]. *Ridna shkola*, no. 3, pp. 4–6. [in Ukrainian].

5. Matiienko, O. (2017). Vkhovannia tolerantnosti pochynaietsia z uchytelia [Educating tolerance begins with the teacher]. *Uchytel pochatkovoï shkoly*, no. 6, pp. 29–32. [in Ukrainian].
6. Savchenko, O. (2019). Vchymosia tolerantnosti [We learn tolerance]. *Uchytel pochatkovoï shkoly*, no. 9, pp. 4–8. [in Ukrainian].
7. Chernukha, N. (2018). Pidhotovka pedahohiv u suchasnykh sotsiokulturnykh umovakh: vykhovannia tolerantnosti [Teacher training in contemporary sociocultural contexts: fostering tolerance]. *Upravlinnia osvitoiu*, no. 1, pp. 7–8. [in Ukrainian].
8. Miller, W. (2011). *Motivational interviewing: preparing people for change* / William R. Miller, Stephen Rollnick. 2nd ed. The Guilford Press. 241 p. [in English].